

OVER MIJN BEZIGHEDEN EN LOTGEVALLEN

JOHAN BRAECKMAN OVER JOHAN BRAECKMAN

© Gwenny Cooman

‘Tenzij het menselijk lijden erdoor afneemt, is het betoog van een filosoof betekenisloos.’ (Epicurus)

Muziek was de eerste liefde van John Miles, maar die van mij was ongetwijfeld de natuur. Als kind – en dat is eigenlijk niet veranderd – was ik dol op vogels, salamanders, kevers, egels, vlinders en alles in dat genre wat de toen nog landelijke gemeente waar ik opgroeide te bieden had. Het is lang geleden dat ik stekelbaarsjes in een beek zag, maar begin jaren zeventig wist ik feilloos waar ze te vinden waren. Het had kunnen leiden tot een keuze voor biologie als studierichting, maar ergens in de loop van mijn tienerjaren wist ik met zekerheid dat ik filosofie wou studeren. Zonder precies het hoe en waarom te begrijpen, had de lectuur van boeken van onder meer Jean-Paul Sartre, Albert Camus en Simone de Beauvoir me daarvan overtuigd. Als dat filosofie was, dan wou ik me daar grondig op toeleggen. De Universiteit Gent was de logische keuze.

“Filosofie studeren in Gent in de jaren tachtig was buitengewoon verrijkend, leerzaam en spannend.”

Minder dan een kwartier met de trein verwijderd van het moederschip, en les krijgen van professoren zoals Jaap Kruithof, Etienne Vermeersch, Hugo Van den Enden en Rudolf Boehm. Ik heb het me nooit beklagd. Filosofie studeren in Gent in de jaren tachtig was buitengewoon verrijkend, leerzaam en spannend. De grote maatschappelijke omwentelingen hadden zich in onze contreien misschien in de jaren zestig en zeventig voorgedaan, maar er was nog geen euthanasiewet, abortus was nog een misdrijf, patiëntenrechten waren nog niet wettelijk vastgelegd, het homohuwelijk leek velen nog een aberratie en wetenschappelijk onderzoek op embryo's was juridisch en ethisch nog bijzonder problematisch. Over al die onderwerpen werd gediscussieerd en gediscussieerd binnen de microkosmos van de opleidingen wijsbegeerte en moraalwetenschappen. Het was duidelijk dat filosofen in dit alles een unieke en cruciale rol konden spelen, en dat vond ik buitengewoon uitdagend.

Mijn belangstelling voor de biologie bleef evenwel steeds aanwezig. Ik wist dat er zoiets bestond als ‘filosofie van de biologie’, maar in Gent hield eigenlijk niemand zich daarmee bezig. Werner Callebaut, zo vertelde men mij, was de

man met kennis van zaken, maar hij was niet langer verbonden aan de Universiteit Gent. (Ik leerde Werner later goed kennen, hij was de eerste die me uitnodigde om een lezing aan een andere universiteit te geven, in Maastricht. Hij is ondertussen helaas overleden.) Het internet zoals we het nu kennen bestond nog niet, dus was ik aangewezen op onderzoek in de toen nog bestaande seminariebibliotheken – miniatuurkoninkrijkes van hoogleraren. Ik botste op de bibliotheek die behoorde tot de dienst van professor Robert Cliquet en trad het Walhalla binnen. Al snel had ik het onderwerp van mijn licentieverhandeling te pakken: een analyse van de ideologische controverses over de sociobiologie. (Heeft sociobiologie een verborgen rechtse agenda? Is ze antifeministisch? Prokapitalistische competitie? Promoot ze een pessimistisch mensbeeld? Dat soort kwesties.) Ik klopte aan bij Etienne Vermeersch, en hij had onmiddellijk belangstelling voor mijn voorstel. Om me op de proef te stellen, gaf hij me aan het einde van ons eerste gesprek vijftien boeken mee, het ene al dikker dan het ander. Tegen ons volgende gesprek had ik er toch een paar gelezen, iets wat hem zichtbaar tevreden stelde. We bakenden mijn onderwerp beter af. Ik zou de opvattingen van de Amerikaanse sociobioloog E.O. Wilson over ethiek bestuderen. Ik leerde de invloedrijke boeken en artikelen kennen van Wilson, Robert Trivers, Richard Dawkins, William Hamilton, John Maynard Smith en andere biologen met belangstelling voor filosofische kwesties. Ik las ook de vaak zeer virulente kritieken op hun werk, door zowel biologen als filosofen. Stephen Jay Gould, bijvoorbeeld, wiens boeken ik met veel plezier las en herlas, stelde zich bijzonder vijandig op tegenover de sociobiologische auteurs. (Grotendeels ten onrechte, zo zag ik gaandeweg in.) Het kostte me behoorlijk wat tijd en moeite om in dit alles mijn weg te vinden. De discussies over de sociobiologie en aanverwante disciplines, zoals in recentere tijden de evolutionaire psychologie, zijn zeer ideologisch beladen en roepen tal van wetenschapsfilosofische vragen op. Kortom, het ideale onderzoeksgebied voor een filosoof. Mijn licentieverhandeling, die ik indiende terwijl ik burgerdienst vervulde bij professor moraalpedagogiek Jan Buelens, kreeg gelukkig een cijfer dat hoog genoeg was om een studiebeurs aan te vragen bij het FWO (toen nog het NFWO). Ondertussen was ik ook aan de studie

Menselijke Ecologie begonnen, aan de Vrije Universiteit Brussel. Mijn licentieverhandeling daar, met professor Charles Suzanne als promotor, ging over het ecologische belang van een sluipwespensoort die in het Zwin leeft. Toen ik korte tijd nadien een brief ontving van het FWO die me het heugelijke nieuws bracht dat ik tot de uitverkorenen behoorde die zich ‘aspirant-FWO’ mochten noemen, sprong ik een gat in de lucht. Onder de vleugels van Etienne Vermeersch legde ik me in mijn doctoraatsonderzoek toe op de studie van natuurbeelden, met als centrale vraag hoe Darwins evolutietheorie onze visies op de natuur-cultuurtegenstelling had beïnvloed. Het waren mooie tijden voor een onderzoeker. Ik had de vrijheid om te lezen wat ik wou, om in alle rust na te denken en me te verdiepen in meerdere klassiekers uit de geschiedenis van de filosofie en de wetenschappen. Ik zat soms wekenlang verdiept in de verzamelde brieven van Darwin, in de biologische werken van Descartes, en in de filosofische teksten over biologische adaptaties van Immanuel Kant en David Hume, zonder dat ik ook maar een andere academische verplichting had. Een leesluze die ik sedertdien helaas nooit meer mocht ervaren. Van publicatiedruk was nog geen sprake zoals nu, maar uiteindelijk werd wel verwacht dat we een originele, ongepubliceerde en uiteraard zeer gedegen tekst konden voorleggen. Een deel van mijn onderzoek deed ik aan de Universiteit van Californië in Santa Barbara, waar professor Roderick Nash me inwijdde in de natuuroppvattingen van schrijvers zoals Henry David Thoreau, John Muir, Aldo Leopold en meerdere anderen die het natuurbeleid in de Verenigde Staten mee gevormd hebben. Ik vind het nog steeds opwindend om te beseffen dat zonder het werk van deze schrijvers en filosofen de indrukwekkende nationale parken in de Verenigde Staten niet zouden bestaan. In Santa Barbara leerde ik ook professor Garrett Hardin kennen, met wie ik meerdere gesprekken kon voeren over het belang van ecologische inzichten voor maatschappelijke kwesties. Verschillende van zijn opvattingen, zoals die over de risico’s van de bevolkingstoename, werden ook door Etienne Vermeersch, in diens werk *De ogen van de Panda*, naar voren gebracht. Sindsdien is er veel gepubliceerd dat mijn meningen over dat alles heeft gewijzigd of genuanceerd, maar de intellectuele

invloeden die ik die periode onderging, zijn en blijven voor mij van onschatbare waarde.

Ik verdedigde mijn doctoraatsverhandeling in 1997 en slaagde erin om een deel ervan te bewerken tot een boek, dat in 2001 door de Nederlandse uitgeverij Nieuwezijds werd gepubliceerd onder de titel

Darwins moordbekentenis. In datzelfde jaar publiceerde ik ook, samen met mijn oud-studente Katrien Devolder (momenteel werkzaam aan de universiteit van Oxford), een boek over de ethische aspecten van de klonertechnologie, naar aanleiding van het hoogst controversiële nieuws dat er dankzij de klonertechniek een lammetje was geboren, Dolly genaamd. Kort daarvoor had ik het geluk dat de universiteit Gent me aanstelde als docent, in 1998. Ik nam een deel van de onderwijsopdracht over van Etienne Vermeersch, waaronder de vakken Wijsgerige Antropologie en Historisch Overzicht van de Wijsbegeerte. Vooral dat laatste vak vormt een bijzondere uitdaging, niet enkel door het grote aantal studenten, maar meer nog doordat de geschiedenis van de filosofie vanaf de presocratici tot op heden erin wordt besproken. De verantwoordelijkheid voor dat vak zorgt ervoor dat ik me ondertussen reeds meer dan twee decennia, de periode van mijn doctoraatsonderzoek niet meegerekend, in de belangrijkste werken van de westerse filosofie verdiep, een bezigheid die ik onverminderd buitengewoon boeiend vind. Mocht ik dit vak niet doceren, dan zou ik ongetwijfeld veel minder zogenaamde klassiekers hebben gelezen (van Plato tot Peter Singer). Samen met Etienne Vermeersch bewerkte ik de syllabus die bij het vak hoorde tot het boek *De Rivier van Herakleitos*, gepubliceerd door uitgeverij Houtekiet. Een eerste editie verscheen in 2008. Etienne en ik vatten enkele jaren geleden nog het plan op om het boek te bewerken en uit te breiden, maar de ziekte en het overlijden van Etienne verijdelden ons voorname. Ik hoop er in de komende jaren de tijd voor te vinden, al zal het werk eraan zonder zijn inbreng me zwaar vallen. Een vak doceren is overigens een van de beste technieken die ik ken om kennis te verwerven over een domein. Men moet nu eenmaal over voldoende relevante en betrouwbare informatie beschikken om ze te kunnen overbrengen naar studenten toe. Dat kan enkel door vele uren te besteden aan de

“Een vak doceren is een van de beste technieken die ik ken om kennis te verwerven over een domein.”

voorbereiding van elke les, nagenoeg elk jaar opnieuw. In wezen is het een opdracht waarmee je nooit klaar kan zijn. Meerdere jaren lang doceerde ik samen met professor Marc De Mey het vak wijsgerige antropologie. We bespraken elk jaar een ander boek, vaak geschreven door een wetenschapper, maar met grote filosofische relevantie

(bijvoorbeeld *The I of the Vortex* van neurowetenschapper Rodolfo Llinás, en *The Prehistory of the Mind* van cognitief archeoloog Steven Mithen). Het doceren met z'n tweeën tegelijk vond ik zeer verrijkend, het komt helaas maar zelden voor, denk ik.

Ik prijs me gelukkig dat ik de voorbije decennia naast wijsgerige antropologie en geschiedenis van de filosofie ook vakken heb mogen doceren over medische ethiek en bio-ethiek, over filosofische vaardigheden, over filosofie van de biologie en de geschiedenis van de wetenschappen. Stuk voor stuk buitengewoon boeiend en leerzaam (voor mijzelf, bedoel ik, en hopelijk hier en daar ook voor de studenten). Over de geschiedenis van de biologie publiceerde ik, samen met Linda Van Speybroeck, het boek *Fascinerend Leven. Markante figuren en ideeën uit de geschiedenis van de biologie*. Het boek is dankzij de uitgever (Academia Press) prachtig geïllustreerd, maar ik vind het nog steeds jammer dat we er niet in slaagden om een tekst over Linnaeus en de geschiedenis van de taxonomie op te nemen.

Zodra ik docent werd, trachtte ik ook fondsen te verwerven voor onderzoek. Dat leidde, tot op heden, tot een zeventiental doctoraten waarvan ik promotor of copromotor was. Het zou me te ver leiden om dit alles in detail te bespreken, maar de thema's die werden behandeld zijn onder meer pseudowetenschappen,

irrationalisme, communicatie en roddel, evolutietheorie, feminisme, cognitieve archeologie, persoonlijke identiteit, medische ethiek, moraliteit en altruïsme, techniekfilosofie en dierenrechten. Meer nog dan

“Het doceren met z'n tweeën tegelijk vond ik zeer verrijkend.”

van mijn onderwijsopdrachten, heb ik bijzonder veel geleerd van het onderzoek van en de samenwerking met mijn medewerkers. Sommigen ervan doceren ondertussen zelf aan een Vlaamse of buitenlandse universiteit en verwierven terecht bekendheid, zowel binnen als buiten hun vakgebied. Dankzij hen heb ik over de jaren heen onderzoeksresultaten kunnen publiceren in diverse internationale vaktijdschriften. In mijn eentje zou dat onmogelijk gelukt zijn. Ook door de ongeveer honderdvijftig licentieverhandelingen – masterproeven, heet dat nu – die ik tot nu toe heb mogen begeleiden als promotor, heb ik veel bijgeleerd.

Vanaf 2003 was ik gasthoogleraar aan de Universiteit Amsterdam, een taak die ik vijf jaar waarnam en combineerde met mijn opdrachten in Gent. Het was een zeer leerzame periode. Amsterdam is niet ver verwijderd van Gent, maar academisch bestaat er toch een heel andere cultuur. Ik leerde er bijzonder boeiende mensen kennen en gaf er ook, samen met anderen, een boek uit, met name *Ethiek van DNA tot 9/11* (Amsterdam University Press).

Gaandeweg probeerde ik ook tijd vrij te maken voor maatschappelijke engagementen met een filosofische relevantie. Zo was ik een tijd voorzitter van De Maakbare Mens vzw en van het Fonds Lucien De Coninck, werkte ik mee aan een pedagogisch project om de kernaspecten van de evolutietheorie bekender te maken in scholen, en trachtte ik me nuttig te maken voor SKEPP vzw. Het zorgde ervoor dat ik de voorbije twintig jaar ruim duizend lezingen mocht geven, zowel in cafés, parochiezalen als universitaire aula's. Veel van die avonden dat ik kon spreken voor een zogenaamd 'breed publiek', behoren tot de mooiste uit mijn professionele leven. Die spreekbeurten laten en lieten me ook toe om ideeën uit te testen voor ik ze grondiger uitwerkte in een boek of een hoorcollege. Ik gaf

“De voorbije twintig jaar mocht ik ruim duizend lezingen geven, zowel in cafés, parochiezalen als universitaire aula's.”

(en geef) lezingen over milieufilosofie, dierenrechten, euthanasie, Darwin en de evolutietheorie, medische ethiek, het nut van literatuur en fictie, het ontstaan van religie, kritisch denken, bijgeloof, luiheid en levenskunst en nog een aantal andere onderwerpen. Van de boeken die ik de voorbije tien jaar publiceerde is *De ongelovige*

Thomas heeft een punt, dat ik samen met Maarten Boudry schreef, wellicht het belangrijkste. Het kwam voort uit een hoorcollege getiteld *Kritisch Denken* dat de Nederlandse uitgeverij *Home Academy* uitbracht. Andere hoorcolleges die ik voor *Home Academy* kon maken gaan onder meer over bio-ethiek, over Darwin, over Sherlock Holmes en, recent, over Frankenstein. Die twee laatste hoorcolleges maakte ik samen met Vitalski en professor Jean Paul Van Bendegem. We geven er met z'n drieën geregeld ook lezingen over en hopen onze samenwerking verder te zetten. Momenteel verdiepen we ons in het leven en werk van Edgar Allan Poe, met het oog op een volgend hoorcollege.

Zoals Woody Allen zei: het is moeilijk om voorspellingen te doen, in het bijzonder over de toekomst. Maar ik hoop dat ik nog minstens enkele boeken zal kunnen schrijven, meer hoorcolleges kan opnemen, thesissen en doctoraten kan begeleiden en verder geregeld lezingen mag geven. Aan inspiratie ontbreekt het in elk geval voorlopig niet. Het is ondertussen lastig geworden om me een andere invulling van mijn leven, of toch van een groot deel ervan, voor te stellen. Het verwerven van onderzoekfondsen is de laatste jaren erg lastig gebleken, maar ik heb gelukkig veel andere mogelijkheden om mijn beroepsleven zinvol in te vullen. De tijd die vrijkomt door het gebrek aan mogelijkheden om onderzoekers aan te werven, gaat nu naar het voorbereiden van lezingen of het schrijven van populariserende werken. Kennis overbrengen, zo helder en duidelijk mogelijk en aan

“Kennissen overbrengen, zo helder en duidelijk mogelijk en aan eenieder die er oren naar heeft, is en blijft mijn belangrijkste aspiratie.”

eenieder die er oren naar heeft, is en blijft mijn belangrijkste aspiratie. Mijn richtlijn hierbij is een uitspraak van mijn favoriete auteur in mijn jeugd, Isaac Asimov: 'If knowledge can create problems, it is not through ignorance that we can solve them'.

JOHAN BRAECKMAN